

Fran Žižek

Moje delo

Poročilo o svojem delu pišem — ne zato, ker bi se hotel postavljati s svojimi gledališkimi in televizijskimi režijami, temveč zato, ker menim, da osvetljuje določeno obdobje naše gledališke kulture, kateri sem tudi jaz po svojih močeh prispeval svoj delež.

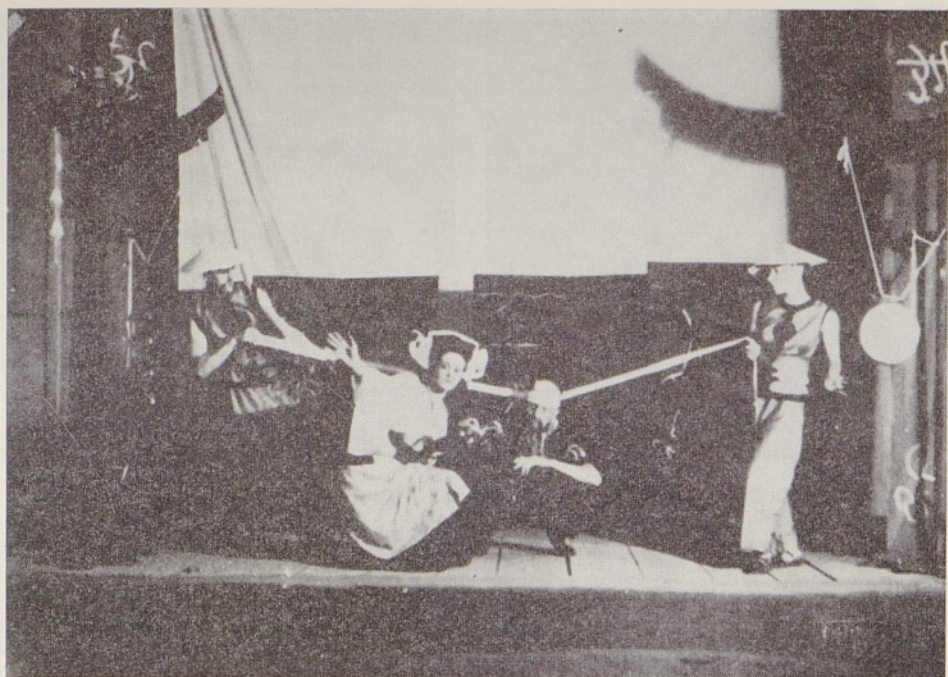
Rodil sem se na začetku prve svetovne vojne v Studencih, v delavskem predmestju Maribora. Moj oče je bil krojač. Vendar zaradi bolezni že od 1920. leta obrti ni mogel opravljati. Tako je živela naša družina v nenehnih gmotnih težavah in je skrb zanjo slonela izključno na materinih ramah. Razumljivo, da se je zato v meni že zelo zgodaj izoblikovala socialistična zavest.

Leta 1924 sem se kot devetleten fantič prvič srečal z gledališčem. Seznanil se pa nisem z njim iz avditorija, kot je to običajno, temveč takoj z odra. Ker sem rad recitiral in pel, me je učiteljica kratko malo poslala v gledališče k režiserju, ki je iskal nekaj otrok za statiste v Hauptmannovi igri »Hanice pot v nebesa«.

Pozneje, kot dijak klasične gimnazije, sem se pridno udeleževal v igralškem krožku — po maturi pa sem pričel tudi režirati po raznih amaterskih odrih. Šele dve leti po maturi, jeseni 1936, sem si prislužil toliko denarja, da sem se lahko odpeljal v Prago. Tam sem se vpisal kar na dve visoki šoli: na dramski oddelek državnega konservatorija in na novinarski oddelek Svobodne šole političnih ved. Vendar mnogo bolj kot študij na teh dveh šolah me je mikalo majhno avantgardno in gotovo najbolj napredno gledališče tedanje Evrope, ki ga je vodil genialni režiser in skladatelj E. F. Burian. Že takoj drugi dan sem potrkal na njegova vrata. Ko sem mu pojasnil, kdo sem in da je moja srčna želja seznaniti se z uprizoritvenimi metodami modernega gledališča, mi je dovolil prisostvovati na svojih izredno zanimivih vajah, pozneje pa mi je celo zaupal razne majhne asistentske naloge.

Avgusta 1938, ko sem se vrnil v Maribor, sem z nekaj brezposelnimi igralci in drugimi izkušeni amaterji ustanovil »Neodvisno gledališče«. To gledališče naj bi bila nekakšna alternativa meščanskemu poklicnemu gledališču, obenem pa tudi povsem neodvisno od raznih političnih strank oziroma od njihovih »kulturnih zvez«.

Uprizoril sem dve predstavi — kitajsko poetično dramo »Breskov cvet« ter neko farso na uprizoritveni slog akademskega meščanskega gledališča (»Pira-

»Breskov cvet«, Neodvisno gledališče, Maribor 1938

muž in Tizba«). Z obema predstavama sem gostoval tudi v raznih krajih vzhodne Slovenije.

Da bi »Neodvisno gledališče«, ki ni prejelo nikakršnih subvencij, sploh lahko delovalo, sem ustanovil še zadrugo z enakim imenom. Vendar jo je oblast kmalu prepovedala, češ da so v njenem odboru sami znani komunisti. S tem je bila usoda »Neodvisnega gledališča« zapečaten.

Tedaj me je povabil pisatelj Anton Ingolič, tajnik in dramaturg ptujskega gledališča, naj prevzamem umetniško vodstvo tega teatra. Igralci mestnega gledališča so bili amaterji — z izjemo Alberta Wilhelma, ki sem ga pritegnil k sodelovanju in delil z njim že tako skromno plačo.

Dveletno ptujsko gledališko obdobje je bilo zame sicer trda, a izredno koristna šola. Bil sem režiser z obveznostjo šestih premier v sezoni, dalje dramaturg, dramaturg, scenograf, kostumograf in še igralec povrh. Že s prvo uprizoritvijo, z Linhartovim »Matičkom«, sem hotel poudariti svoj idejni in umetniški program. Igro sem namreč skušal aktualizirati s primernimi songi. Moj koncept je seveda naletel na ostra nasprotovanja. Oblast je »Matička z jakobinsko čepico«, kot so preimenovali mojo uprizoritev, dvakrat prepovedala oziroma odložila premiero.

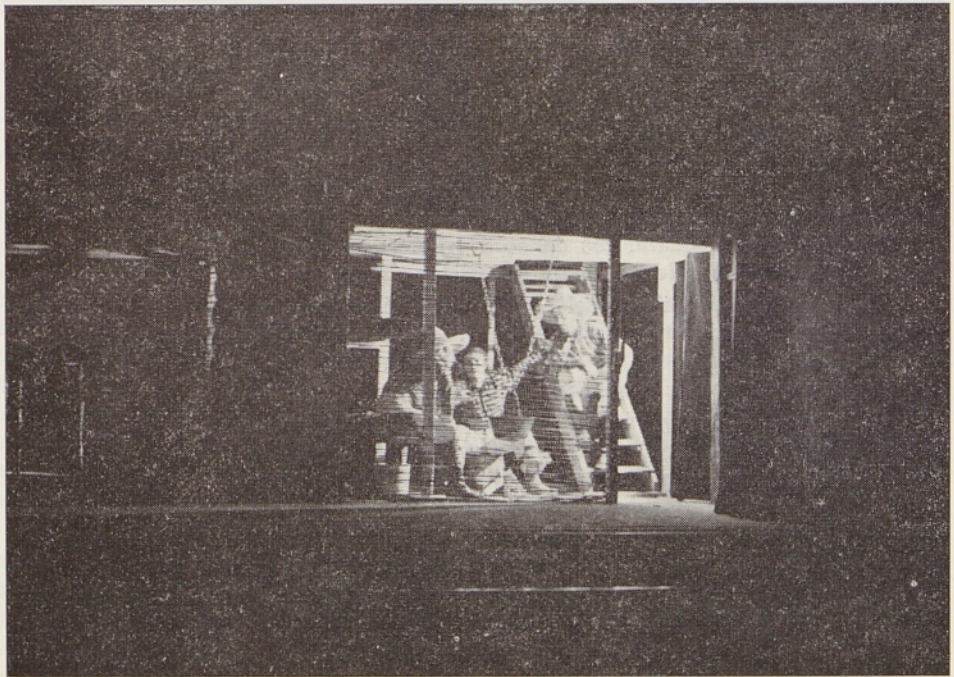
V prvi sezoni sem demonstrativno uprizarjal zgolj slovenske dramatike, v drugi sezoni pa sem poskušal podati nekakšen presek svetovnega gledališča od Sofoklejevega »Edipa« do moderne psihoanalitične dramatike, ki jo je pred-

F. Žižek in Ela Španringova v Remčevi
»Magdi«, Svoboda — Studenci 1938

»Kralj Edip« v Ptuj, 1939/40

»Strast pod bresti« O'Neill, Ptuj 1939/40

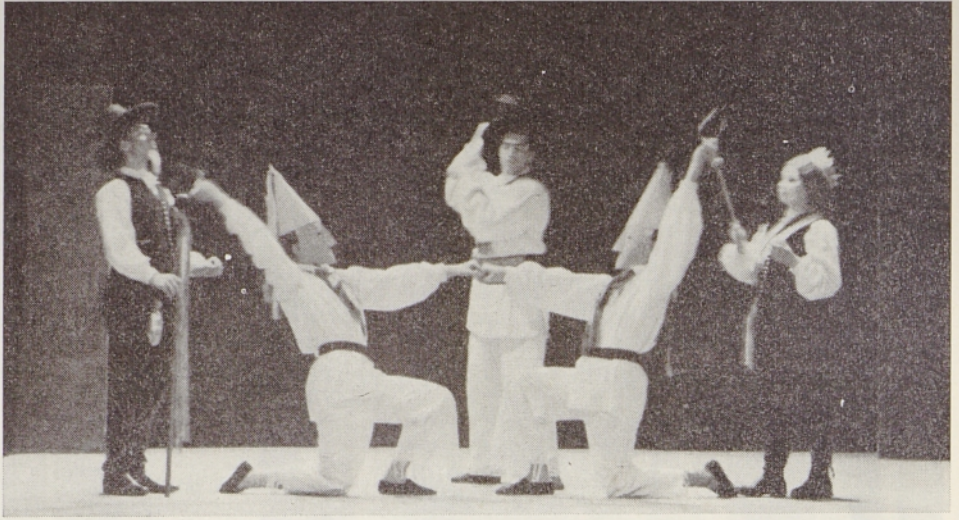

»Burka o jezičnem dohtarju«, Ptuj 1938/39

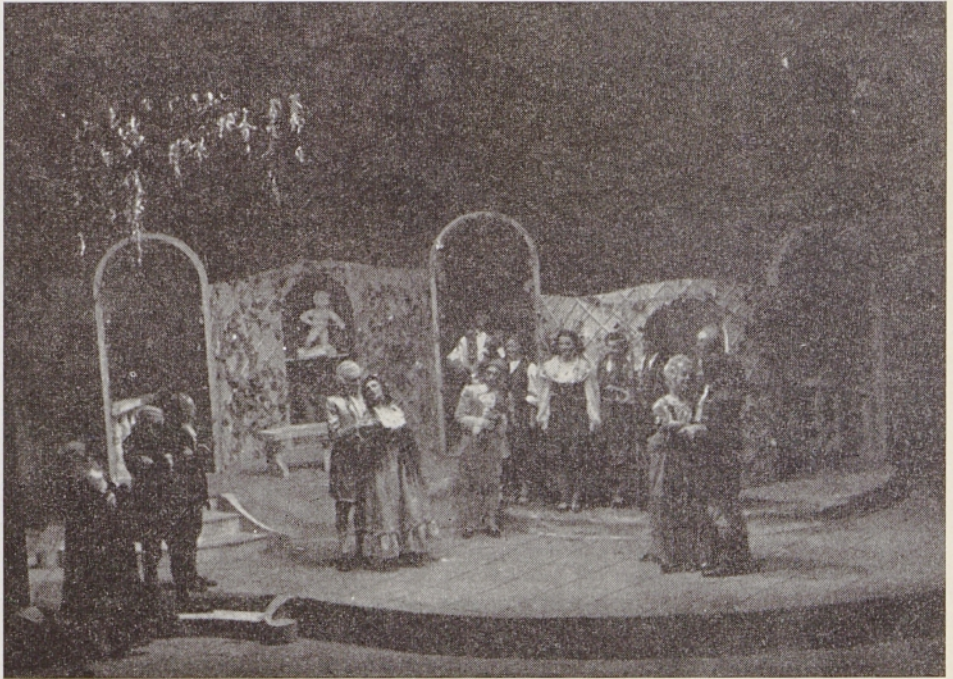
stavljal O'Neill s »Strastjo pod bresti«. Tako sem v dveh sezonah uprizoril 14 iger — med njimi celo dve krstni predstavi: Ingoličeve »Sirote« in Cajnkarkjevo »Nevarno igro«. Svoje delo v Ptujju sem zaključil z uprizoritvijo lastne dramatisacije Levstikovega Martina Krpana. V slogu nekakšnega folklornogledališkega izročila.

Medtem je v svetu že divjala vojna, ki je grozila prestopiti tudi naše meje. Bil sem vpoklican na odslužitev vojaškega roka. V Goraždu so me Nemci zajeli in odvlekli v vojno ujetništvo, v Stalag III A blizu Berlina.

Tik pred koncem vojne sem se vrnil v Maribor. Na veliko žalost sem zvedel, da se je večina mojega ptujškega ansambla v vojni izgubila oziroma padla. Takoj ob osvoboditvi sem zbral igralce nekdanjega »Neodvisnega gledališča«, kar jih je pač bilo mogoče najti. Pritegnil sem tudi nekaj novih, med njimi Jožeta Mlakarja in Štefko Drolčevo. Že prve dni smo pripravili Kajuhov večer in ga uprizorili za borce v Narodnem gledališču. Obenem smo naštudirali še Zupanove »Tri zaostale ure« ter igro sovjetskega dramatika Katajeva »Čudež v pustinji«. Obe igri smo uprizarjali ne le v gledališču, temveč tudi po tovarnah in na turneji po vseh večjih krajih vzdolž naše severne meje.

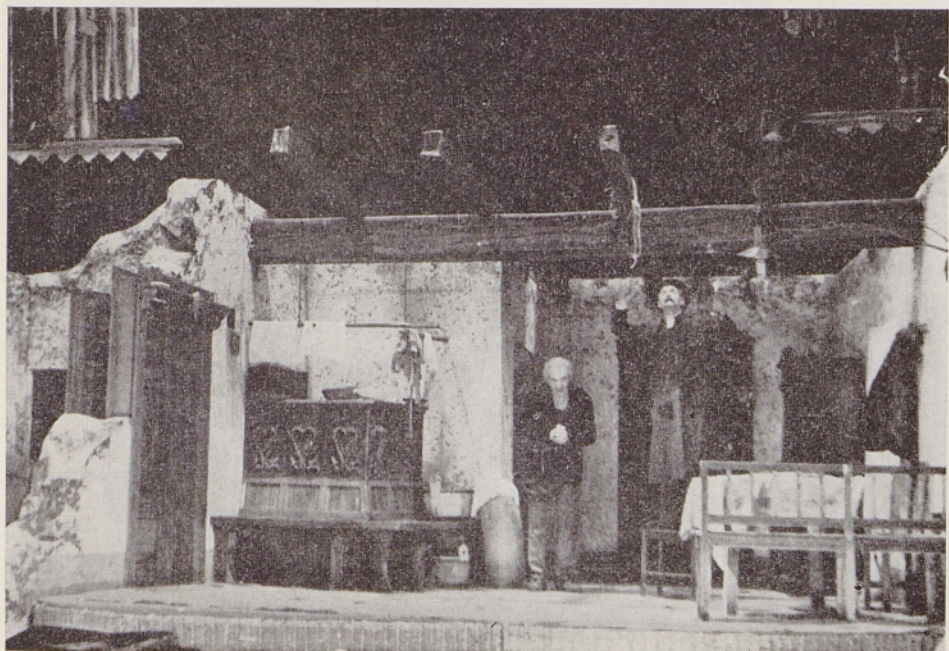
Prizor iz Žižkove priredbe »Martina Krpana«, Ptuj 1939/40 — Rež., scen. in kost.:
F. Žižek

Linhartov »Matiček se ženi«, Drama SNG Maribor 1945/46

Prizor iz Sheridanove »Šole za obrekovanje«, Drama SNG v Ljubljani 1947/48

Prizor iz Potrčeve drame »Lacko in Krefli«, Drama SNG v Ljubljani 1948/49

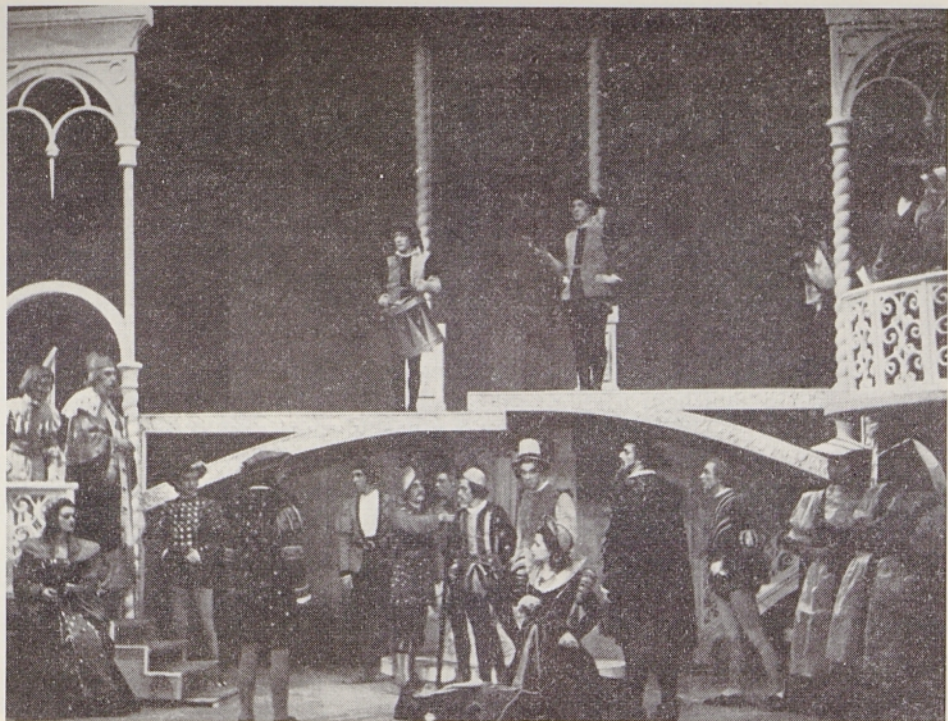
Svoje delo v novem poklicnem mariborskem gledališču sem pričel — tako kot pred vojno v Ptuj — z uprizoritvijo Linhartovega »Matička«. Predstava je z 32 ponovitvami takoj dosegla prodoren uspeh. V dveh mariborskih sezonah sem uprizoril 5 dramskih del. Decembra 1946 tudi »Miklovo Zalo«, ki sem jo po motivih znane Sketove povesti sam napisal. Uprizoritev je v eni sami sezoni doživela 61 ponovitev in s tem presegla vse do tedaj najbolj uspele predstave na Slovenskem.

Konec 1947 so me poklicali v ljubljansko Dramo. Pravzaprav sem bil proti svoji volji kratko malo z dekretom prestavljen na novo službeno mesto. V Ljubljani sem ostal štiri sezone in v tem času uprizoril v Drami 9 iger, paralelno pa sem gostoval tudi v Mariboru s sedmimi režijami; med njimi je bila tudi uprizoritev moje igre z mladinske proge »Vsemu nakljub«.

Obdobja v ljubljanski Drami se spominjam z mešanimi občutki. Bilo je to obdobje takoimenovanega socialističnega realizma v naši kulturi. Kljub temu, da smo že leta 1948 politično prelomili s kominformom, so birokratski posegi v smislu ždanovske ideologije bili še vedno prisotni. To se je očitvalo ne le v oblikovanju repertoarja, ki je moral obvezno vsebovati vsaj tretjino propagandnih sovjetskih iger, ampak tudi v utesnjevanju umetniških koncepcij in izraza v režiji, scenografiji itd. Moji kolegi režiserji so se temu spretno izogibali, tako da so uprizarjali le domačo in tujo klasiko. Jaz kot najmlajši pa

Prizor iz Držičevega »Fakirja«, Drama SNG Maribor 1950/57. Na sliki B. Brunčko in E. Verdonik

Prizor iz »Romea in Julije« W. Shakespeara, Drama SNG Maribor 1951/52

sem moral plačevati davek takšni kulturni soc-realistični usmeritvi. Iz tega obdobja se kolikor toliko rad spominjam samo treh uprizoritev, v katerih sem se do neke mere osvobodil tedanjih estetskih in ideoloških spon. To so Cervantesove »Medigre«, Sheridanova »Šola za obrekovanje« ter Potrčeva drama »Lacko in Krefli«.

Septembra 1951 sem se odločil vrniti se v Maribor. Jaro Dolar, tedanji direktor mariborske Drame, mi je dal prosto roko pri izbiri repertoarja. V mariborskem gledališču sem ostal štiri sezone in v tem času režiral 16 iger. Med njimi iz klasičnega repertoarja tri Shakespeare: Romea in Julijo, Beneškega trgovca in Othella. Dalje dva Molièra, Calderona in Lope de Vego. Iz sodobnega gledališča pa sem uprizoril Camusovo »Obsedno stanje«, Brechtovega »Puntilo« ter dramski prvenec Branka Hofmana »Življenje zmaguje«. Na izreden odziv občinstva so naletele tako imenovane ljudske igre, kot na primer Budakov »Metež« ter ljudska komedija češkega avtorja Drde »Či zoveš hujdiča« v prleški narečni obdelavi Jana Baukarta. Vrh tega prizadevanja za ljudsko gledališče pa je dosegla množična uprizoritev Miklove Zale v mestnem parku, ki jo je obiskalo prek 20 000 ljudi.

Poleg svojih obveznosti v Mariboru sem v tem času gostoval še v Mestnem gledališču ljubljanskem, v Trstu, Celju in Kopru.

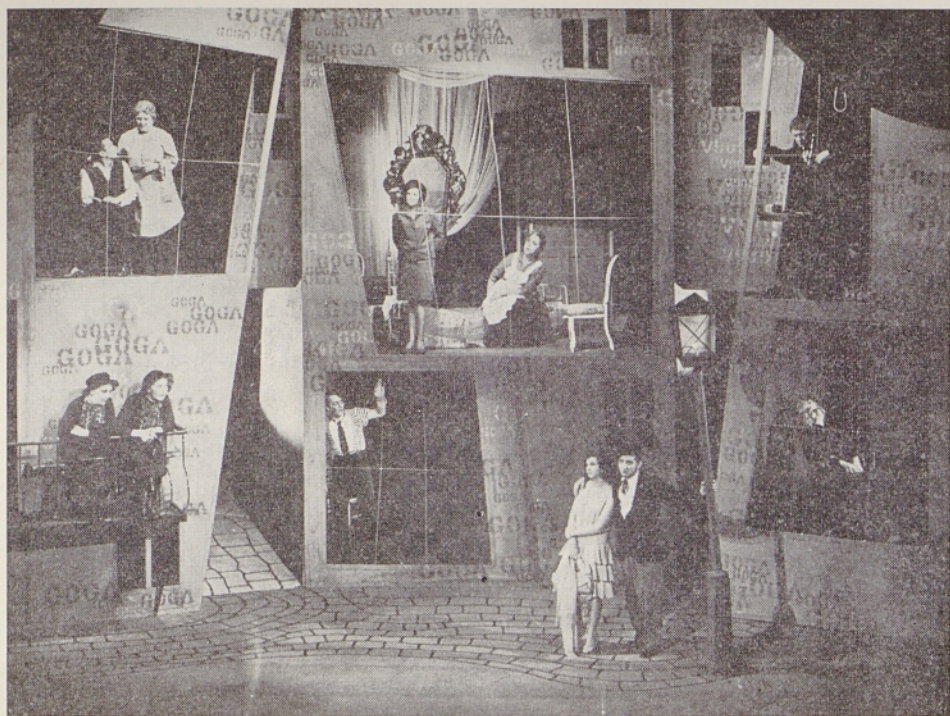
Kljub izrednim delovnim ugodnostim, ki sem jih v Mariboru užival, pa sem po štirih letih sklenil spet zamenjati gledališko hišo. Sprejel sem povabilo koprskega gledališča, naj prevzamem umetniško vodstvo njihove ustanove.

Septembra 1956 sem odpotoval v Koper, da tamkajšnjemu ansamblu predložim svoj umetniški koncept. Spotoma sem se ustavil v Ljubljani — in moje življenje se je naenkrat povsem drugače zasukalo. Tedanji direktor Radia Milan Apih me je namreč prestregel in mi zaupal, da nameravajo v naslednjih letih v Jugoslaviji uvesti televizijo. Kratkotomalo me je izbral za prvega režiserja tega novega medija. Četudi sem bil počaščen, sem njegov predlog odločno zavrnil, češ, da imam moralne obveznosti do koprskega ansambla. Apih pa me je kratko odpravil: češ, naj grem na CK k tovarišu Borisu Zihleru. Ta me bo že »spravil k pameti«.

Tovariš Zihler, ki je tedaj odgovarjal za kulturo, me je nekako takole poučil: Žižek, kar vam bom zdaj povedal, obdržite zase. V Sloveniji imamo trenutno preveč gledališč. V kratkem bomo zaprli gledališča v Ptuj, Kranju in Kopru. Vas pa nujno potrebujemo za televizijo, ki bo gledališko umetnost prinesla takorekoč v vsako slovensko hišo. Tega se lotite, to je bodočnost! Njegovi argumenti so bili zelo prepričljivi. Kljub temu sem imel slabo vest,

F. Žižek: »Otroci Apokalipse«, Drama SN Maribor 1962/63

»Dogodek v mestu Gogi« S. Gruma, Drama SNG Maribor 1965/66

ko sem sporočil v Koper, da ne pridem. Ogorčeni igralci so me obdolžili izdaje, jaz jim pa nisem mogel povedati pravih razlogov. Tako se je začelo drugo veliko področje mojega udejstvovanja. Še predno pa pričnem o tem pripovedovati, naj zaključim poglavje o svojem gledališkem delu.

Spomladi 1964, ko sem že sedem let deloval na televiziji, me je obiskala delegacija mariborskih igralcev ter me prosila, naj prevzamem umetniško vodstvo tamkajšnje Drame. Tedaj sem bil že tako prevzet od novega medija, da televizije nisem hotel več pustiti. Ker pa so me igralci rotili, češ da nimajo nikogar, ki bi lahko vodil gledališče, sem pristal, vendar samo za tri leta, dokler ne najdejo novega ravnatelja. Sicer pa zvez z gledališčem nisem nikoli povsem pretrgal. V teh sedmih letih dela na TV sem večkrat gostoval v Mariboru. Med drugim sem režiral Brechtovo »Mater Korajžo« ter krstno predstavo svoje igre o otroški križarski vojni »Otroci Apokalipse«. S to zgodovinsko protivojno igro sem želel obsoditi vsakršno ideološko manipuliranje z mladino ter plediral za strpnost med narodi. Predvsem pa sem v tem času režiral nekaj predstav v mariborski operi — za kar me je pridobil njen ravnatelj Jakov Cipci.

Že takoj s prvo igro, ki sem jo uprizoril v Mariboru, namreč z Brechtovo parabolo »Dobri človek iz Sečuana« sem želel zakoličiti svojo programsko usmeritev. Ker mariborsko gledališče tedaj ni imelo stalnih režiserjev, sem se

na eni strani oslonil na slovenske režiserje iz Ljubljane, na drugi strani pa sem vabil v goste odlična češka režiserja Antonina Moskalyka in Vaclava Hudečka, da bi seznanil mariborski ansambel in občinstvo s tedanjim modernim gledališkim izrazom. Sam sem v teh treh sezonah režiral 10 dram in eno opero — namreč »Dr. Petelina« skladatelja Kruna Cipcija, za katero sem napisal libreto.

Dela sem imel prek glave. Opravljal sem dolžnosti ravnatelja Drame, obenem pa še delo dramaturga ter režiserja z dolžnostjo treh režij v sezoni.

Paralelno z gledališkim delom pa sem z mariborskim ansamblom realiziral še vrsto radijskih in televizijskih iger. Po izteku treh sezon sem želel svoje gledališko delo kar se da dostojno zaključiti. Slutil sem, da to ne bo zgolj slovo od mariborskega gledališča, ampak verjetno od gledališča sploh. Zato sem si za poslovilno predstavo izbral najzahtevnejše delo svetovne gledališke literature, Shakespearovega »Hamleta«. Poskušal sem ga na novo prebrati in zrežirati iz občutka tistega časa.

Tako sem se maja 1967 za vselej poslovil od odrskih desk, na katere sem stopil že kot desetleten deček. Vrnil sem se spet k televiziji.

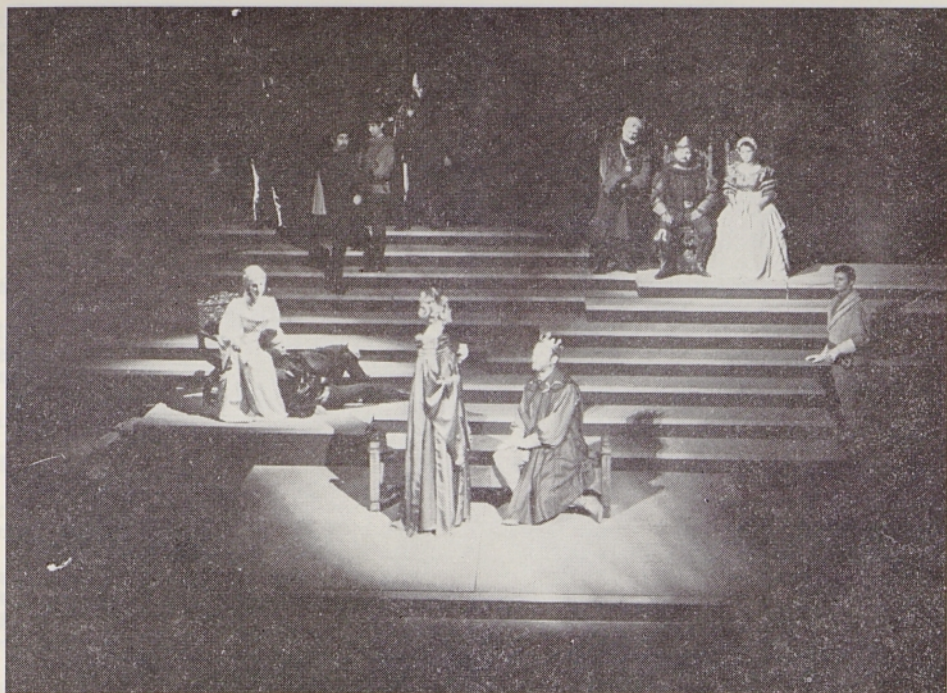
Kakšna pa je bilanca področja, ki je obvladoval drugi del mojega življenja? Povedal sem že, kako sem leta 1956 čisto po naključju zašel na televizijo. Tedaj televizije na Slovenskem pravzaprav sploh še ni bilo. Potem sem bil udeležen pri njenem rojstvu in ji pomagal, da je shodila. To prvo obdobje mojega televizijskega udejstvovanja obsega sedem let — do leta 1964, ko sem odšel, kot sem že povedal, v mariborsko gledališče.

V začetku, ko smo šele zgolj teoretično pripravljali televizijski teren, sem se na radiu poskušal kot režiser slušnih iger. Zame, gledališkega režiserja, je bilo to povsem novo področje, ki sem si ga moral šele osvojiti. Že v prvih dveh letih sem zrežiral 15 slušnih iger, med njimi tudi nekaj svojih dramtizacij. Sploh je bila seznanitev z zvočnimi možnostmi radia zame imenitna priprava za poznejše delo na TV.

Medtem pa so se že postavljali prvi temelji televizije. 1958 so v petem nadstropju radijske hiše adaptirali nekoliko večjo sobo za prvi TV studio. Pričeli smo s tako imenovanim eksperimentalnim programom. Postopoma smo si osvajali vse mogoče televizijske žanre in 22. novembra 1958 uprizorili tudi prvo TV dramo. Od vsega začetka sem se zavedal, da moramo začetek dramske produkcije obeležiti s slovenskim delom. Spomnil sem se enodejanke Otona Župančiča »Noč na verne duše«, ki do tedaj še sploh ni bila uprizorjena. Še danes sem ponosen, da sem lahko pripravil krstno predstavo igre našega velikega pesnika, ki pa je žal živ ni dočakal. 1961. leta smo potem dobili nekoliko večji studio — prav tako še v stavbi Radia. Hoteli smo ga čimbolj slovesno odpreti in za to priložnost sem naštudiral Linhartovega »Matička« v najodličnejši zasedbi, kar smo jo tedaj v Sloveniji premgli.

V prvem obdobju dela na televiziji — torej do leta 1964, sem realiziral 15 TV dram, 5 TV oper ter množico oddaj vseh mogočih drugih zvrsti. Med njimi tudi prvi jugoslovanski evrovizijski prenos. Bil je to prenos smučarskih poletov iz Planice 2. aprila 1960.

Drugo obdobje mojega TV delovanja sega od moje vrnitve iz Maribora, torej od septembra 1967, do mojega odhoda na Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo, kjer sem bil leta 1978 imenovan za rednega profesorja.

»Hamlet« W. Shakespeara, Drama SNG Maribor 1966/67

V tem obdobju sem realiziral razmeroma malo TV iger. Glavni poudarek je bil na publicističnih zvrsteh. Od TV iger iz tega obdobja naj omenim le dve nadaljevanki, ki sem ju tudi sam napisal. Prva — »Napravite mi to deželo spet nemško« iz leta 1969. Prikazuje odpor Maribora v letih nemške okupacije, posebno pa borbe in pogibelj legendarnega pohorskega bataljona. Na zahtevo gledalcev je bila dvakrat ponovljena. Zanj sem prejel tudi nagrado Vstaje slovenskega naroda.

Druga pa je bila nadaljevanka v štirih delih »Ipavci«. Nekakšna družinska saga o znameniti družini slovenskih zdravnikov in skladateljev iz Šentjurja ob južni železnici.

Prav tako sem v tem obdobju uprizoril sorazmerno malo TV oper — komaj sedem. Med njimi Foersterjevega »Gorenjskega slavčka« in Kozinov »Ekvinokcij«. Zanj sem prejel lani na mednarodnem TV festivalu v Pragi najvišje priznanje za režijo glasbeno-dramskih del. Poleg tega sem l. 1969 uspešno gostoval na praški TV z režijo opere hrvaškega skladatelja Dragutina Savina »Ljubimci«.

Med leti 1970 in 1972 sem ustvaril tudi svoj doslej najboljšežnejši televizijski projekt — serijo zgodovinskih oddaj z naslovom »Teh naših petdeset let«. V začetku sem nameraval prikazati najpomembnejše politične, kulturne in družbene dogodke od 1918. do 1970. leta, ki so oblikovale današnji svet in našega človeka.

»Doktor Petelin« K. Cipcija, Opera SNG Maribor 1967/68

Kmalu se je izkazalo, da je projekt preveč široko zasnovan. Moral sem se omejiti zgolj na politično dogajanje. Kljub temu je nastala izredno pomembna kronika obdobja od prve svetovne vojne do praga današnjega časa. Posebno vrednost so ji vtisnila pričevanja očitincev in udeležencev pomembnih zgodovinskih trenutkov.

Naj na koncu potegnem še zaključek pod to zelo površno inventuro svojega dela. V umetnosti šteje le kakovost misli in čustev, ki so vložena v delo, šteje stopnja estetske občutljivosti pa tudi moralna odgovornost do občinstva. Sam sicer ne morem soditi, v kakršni meri sem to dosegel. Zagotovim pa lahko, da sem se vselej trudil in da sem svoje delo kar se da resno opravljal.

Varoval sem se — kolikor je bilo to mogoče — da ne bi obstal in se zadovoljil z doseženim. Komaj sem si postavil kakšno estetsko ali umetniško tezo, že me je zamikala njena antiteza. Ta dialektični vzorec: Teza — antiteza — sinteza, ki pa je že spet nova teza, me je v veliki meri — tako mislim — obvaroval pred kalupi in šablonami raznih modnih umetnostnih smeri, šol in sistemov.

Vselej sem rad oral ledino, sejal prvo seme, veselil se, ko je vzkliko — nikoli pa ni bilo časa, da bi seme tudi do kraja dozorelo in da bi ga z zadovoljstvom žel. Bil sem le nekakšen pionir — v gledališču in na televiziji. Sprijaz-

nil sem se z vlogo, ki mi jo je življenje dodelilo. Četudi večina mojih zamisli ne bo nikoli realiziranih, si domišljam, da je tudi med ustvarjenimi nekaj takšnih, ki so vendarle vsaj malo prispevale h kulturnemu razvoju moje domovine.

Mon oeuvre

Dans son article intitulé «Mon oeuvre», Fran Žižek, metteur en scène du théâtre et de la télévision, essaye de donner un aperçu de sa création artistique.

Il est né en 1914, à Maribor ville ouvrière. Après le baccalauréat, passé au lycée classique en 1936, il se rend à Prague où il s'inscrit au Conservatoire, tout en travaillant parallèlement au théâtre d'avant-garde D 36, comme assistant du metteur en scène E. F. Burian.

Après son retour de Prague, il crée à Maribor, en 1938, son propre «Théâtre indépendant» avant de prendre la direction artistique du Théâtre de la Ville de Ptuj.

Dans cette période d'avant-guerre, il réalise 16 mises en scène des pièces d'avant-garde d'alors.

Après la guerre, Žižek travaille pendant deux ans au Théâtre National de Maribor, ensuite pendant quatre saisons théâtrales, au Drama de Ljubljana avant de retourner pour quelques années à Maribor.

Son répertoire théâtral est vaste et varié. Il comprend des réalisations scéniques de pièces classiques (Shakespeare: «Romeo et Juliette», «Othello», «Hamlet»; Molière: «Ecole des Femmes», «Le Malade imaginaire», «Tartuffe» etc.) ainsi que de pièces modernes et expérimentales (p. ex., Camus: «L'Etat de siège», ou Brecht: «La Mère Courage», «M. Puntila», «La Bonne Ame de Sé-Tchouan» etc.).

Dans cette période, il monte également trois de ses textes: une pièce populaire, «Miklova Zala», une pièce sur les jeunes volontaires du travail construisant la voie ferrée, «Faire face malgré tout» («Vsemu navkljub») et une tragédie historique sur la croisade des enfants, «Les enfants de l'Apocalypse» («Otroci Apokalipse»).

En 1956, l'année où la Slovénie commence à introduire la télévision, Žižek, toujours prêt à ouvrir les voies au progrès opte pour ce nouveau moyen de communication.

D'abord, il réalise pour la Radio plusieurs pièces radiophoniques dont quelques-uns de ses textes. Il contribue à poser les bases de la télévision et s'essaye, en premier, à tous les genres de réalisations télévisées (il est l'auteur, par exemple, de la première émission dramatique, «La Nuit de la fête des âmes» («Noč za verne duše») du poète Oton Župančič. En même temps, il est le réalisateur de la première émission de l'Eurovision yougoslave (les vols de skis à Planica).

Des débuts de la Télévision jusqu'à aujourd'hui, Žižek a réalisé une quantité innombrable d'émissions pour des programmes télévisés non seulement culturels mais aussi journalistiques. Pour la plupart, il était en même temps l'auteur des scénarios. Son feuilleton télévisé, «Que ce pays devienne allemand» («Napravite mi to deželo nemško»), sur la résistance à Maribor et sur la lutte héroïque du bataillon de Pohorje, a été particulièrement remarqué, de même son feuilleton sur la célèbre famille de compositeurs slovènes du 19e siècle, «Les Frères Ipavec» («Ipravci»).

Il a toujours consacré un soin particulier à la réalisation d'opéras télévisés. Sa réalisation de l'opéra «Equinoxe» («Ekvinokcij») de Kozina a obtenu en mai 1985, le premier prix du Festival de la Télévision à Prague.